

Raport științific

privind implementarea proiectului în perioada mai 2013– octombrie 2015

Dezrădăcinare, deportare și supraviețuire. Modele literare ale identității și memoriei evreilor din Bucovina

PN-II-RU-PD-2012-3–0233

ETAPA 1: mai – decembrie 2013

Conform propunerii de proiect aprobate, în perioada mai – decembrie 2013 s-au desfășurat activitățile științifice prevăzute pentru a fi finalizate în cadrul acestei etape, după cum urmează:

1. Stabilirea bibliografiei

Bibliografia generală și specifică a fost indentificată consultând cataloagele electronice ale bibliotecilor din Iași (B.C.U.), București (B.N.R., B.A.R., B.C.U.B.), Viena (Ö.N.B., Universitätsbibliothek, Bibliothek des Jüdischen Museums Wien), Ierusalim (National&University Library of Israel), Tel Aviv (Sourasky Central Library) și Berlin (Staatsbibliothek zu Berlin, HU/FU-Universitätsbliothek). Au fost de asemenea accesate bazele de date ale unor arhive din Ierusalim și din New York (de ex. arhiva Yad Vashem, The Central Archives for the History of the Jewish People, Leo Baeck, YIVO) în vederea stabilirii necesităților de documentare de scurtă și de lungă durată.

Ca urmare a acestei munci de documentare, a fost identificat un număr de 197 de titluri bibliografice reprezentative, aceste lucrări vor sta la baza cadrului interpretativ al proiectului. Bibliografia a fost structurată pe trei mari capitole: a) lucrări și studii istorice; b) scrieri literare și documentar-literare; c) studii de teorie și de estetică literară, lucrări care țin de sfera științelor culturologice. Referințele bibliografice înregistrate până în prezent acoperă diverse spații lingvistice și culturale, permițând consultarea unei literaturii de specialitate redactată în limbile română, germană, franceză, engleză și idiș.

2. Aprofundarea cadrului teoretic / documentar al proiectului

a) Revenirea Bucovinei la România; Evreii din Bucovina în timpul celui de-al Doilea Război Mondial; Deportările în Transnistria

În această etapă de studiu s-a avut în vedere o lectură critică a unui anumit corpus de studii istorice în vederea schițării cadrului istoric și a surprinderii particularităților Șoah-ului din România într-o manieră cât mai obiectivă. Aparatul bibliografic care a susținut această întreprindere științifică a fost compus din studii redactate de istorici români, israelieni, germani, americani ș.a. O parte dintre aceste materiale au putut fi consultate la Biblioteca Universitară din Iași, o serie de lucrări și studii aflându-se în biblioteca proprie. Amintim aici următoarele publicații care au fost parcurse și fișate: Jean ANCEL, *Transnistria, 1941-1942: the Romanian mass murder campaigns* (Tel Aviv: The Goldstein-Goren Diaspora Research Center/Tel Aviv University 2003); Sebastian BALTA, *Rumänien und die Großmächte in der Ära Antonescu (1940 - 1944)* (Stuttgart: Steiner 2005); Lya BENJAMIN (Coord.), *Legislația antievreiască* (București: Editura Hasefer 1993); Wolfgang BENZ [Hrsg.], *Holocaust an der Peripherie: Judenpolitik und Judenmord in Rumänien und Transnistrien 1940 – 1944* (Berlin: Metropol 2009); Randolph L. BRAHAM, *The destruction of Romanian and Ukrainian Jews during the Antonescu era* (New York: Columbia University Press 1997); Gheorghe BUZATU, *România cu și fără Antonescu* (Iași: Editura Moldova 1991); Matatias CARP, *Cartea Neagră*, ediția a II-a (București: Editura Diogene 1996); Mihai FĂTU, *Consens pentru salvarea națională a României. Septembrie 1940 – august 1944* (București: Editura Ministerului de Interne 1996); Julius S. FISCHER, *Transnistria. The forgotten cemetery* (New York: South Brunswick 1969); Dinu C. GIURESCU, *Românii în al doilea război mondial (1939-1945)* (București: Editura All 1999); Hiltrun GLASS, *Zerbrochene Nachbarschaft. Das deutsch-jüdische Verhältnis in Rumänien 1918-1938* (München: Oldenbourg Verlag 1996); Mariana HAUSLEITNER, *Die Rumänisierung der Bukowina. Die Durchsetzung des nationalstaatlichen Anspruchs Großrumäniens 1918-1944* (München: Oldenbourg Verlag 2001); Mariana HAUSLEITNER [Hrsg.]: *Rumänien und der Holocaust: zu den Massenverbrechen in Transnistrien 1941 – 1944* (Berlin: Metropol-Verlag 2001); Carol IANCU, *Evreii din Romania, 1919-1938: de la emancipare la marginalizare* (București: Hasefer 2000); Radu IOANID, *Evreii sub regimul Antonescu* (București: Editura Hasefer 1998).

Concluziile preliminare la care am ajuns după parcurgerea acestor lucrări sunt următoarele: astfel, dacă în teritoriile Vechiului Regat a fost, într-o primă fază, doar evacuarea evreilor din mediul rural în centrele urbane, pentru unele orașe din Nordul Moldovei și îndeosebi în teritoriile realipite, Basarabia și Bucovina, situația a fost diferită, fiind însoțită de deportări masive în teritoriile de dincolo de Nistru. În cazul Transnistriei nu poate fi vorba despre o exterminare elaborată, organizată în cele mai mici detalii, așa cum s-a întâmplat în lagărele de exterminare naziste prin metode precum gazarea sau experimente medicale, însă ceea ce a fost specific pentru numeroase ghetouri și lagăre din Transnistria a fost faptul că autoritățile politice românești din acea perioadă au urmărit decimarea deținuților pe „cale naturală”, cu minim de efort financiar și administrativ,

condițiile de trai mizere din Transnistria, subnutriția, tifosul, gerul reprezentând principalele cauze ale numeroaselor decese.

b) Populația evreiască din Bucovina „austriacă”: dimensiuni culturale și identitare

Acest punct a cuprins o evaluare a studiilor de istorie socială, de istorie socială a literaturii, ce vizează spațiul centroleuropean, cât și a lucrărilor consacrate „reconstruirii” și interpretării critice a fenomenului cultural „bucovinean”.

Stagiul de documentare pe care l-am efectuat în perioada 1.08. – 30.09.2013 la Biblioteca Națională Austriacă și la Biblioteca Universității din Viena a contribuit la completarea și procurarea bibliografiei necesare derulării proiectului. Dintre titlurile parcurse și fișate amintim: *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Bukowina* (Wien: Kaiserlich-königl. Hof- und Staatsdr. 1899); Hugo GOLD (Coord.), *Geschichte der Juden in der Bukowina*, Vol. I (Tel Aviv: Olamenu Publishers 1958); Delphine BECHTEL, *La Renaissance culturelle juive en Europe centrale et orientale 1897-1930: langue, littérature et construction nationale* (Paris: Belin 2002); Steven BELLER, *Wien und die Juden 1867-1938* (Wien: Böhlau 1993); Andrei CORBEA-HOIȘIE (Hrsg.), *Jüdisches Städtebild. Czernowitz* (Frankfurt am Main: Jüdischer Verlag 1998); Andrei CORBEA-HOIȘIE / Jacques LE RIDER (Hrsg.), *Metropole und Provinzen in Altösterreich (1880-1918)* (Wien/Köln/Weimar: Böhlau 1996); Erich PROKOPOWITSCH, *Das Ende der österreichischen Herrschaft in der Bukowina* (München: Oldenbourg 1959); Andrei CORBEA-HOIȘIE (Hrsg.), *Czernowitzer Geschichten: über eine städtische Kultur in Mitteleuropa* (Wien: Böhlau 2003); Kurt SCHARR, *Die Landschaft Bukowina: das Werden einer Region an der Peripherie 1774 – 1918* (Wien: Böhlau 2010); Lucy DAWIDOWICZ, *The Golden Tradition. Jewish Life and Thought in Eastern Europe* (Syracuse, New York: Syracuse University Press 1996); Claudio MAGRIS, *Der habsburgische Mythos in der modernen österreichischen Literatur* (Wien: Paul Zsolnay Verlag 2002); Robert S. WISTRICH, *The Jews of Vienna in the Age of Franz Joseph* (New York: Littman 1989); Carl E. SCHORSKE, *Fin de Siècle Vienna. Politics and Culture* (New York: Adolf A. Knopf 1980); Jacques LE RIDER / Moritz CSÁKY, *Transnationale Gedächtnisorte in Zentraleuropa* (Innsbruck/Wien: Studien Verlag 2002).

Rezultatele preliminare obținute în urma acestui stadiu de documentare pot fi rezumate după cum urmează: Elementul demografic deține un rol deosebit de important pentru procesul evaluării construcției identitare a populației bucovinene. Spre deosebire de Galiția, în Bucovina niciunul dintre grupurile etnice conlocuitoare nu au atins o majoritate absolută. Această mixtură de națiuni din Bucovina a condus la crearea unor mituri, propagându-se adeseori o imagine simplificatoare, deformată și idilică a unei regiuni în care legăturile dintre naționalitățile conlocuitoare erau descrise ca fiind armonioase și pașnice. Anexarea Bucovinei în cadrul Imperiului Habsburgic, mai întâi ca

parte a Galiției, a adus cu sine o dezvoltare singulară care s-a reflectat în procesul rapid de modernizare al infrastructurii, al educației, culturii, economiei și în consecință, a demografiei. Evenimentele istorice din anul 1918 care au marcat disoluția Monarhiei Austriece au reprezentat pentru marea majoritate a evreilor bucovineni elementul declanșator al unei sfâșietoare dezorientări și al unei adânci rupturi identitare. Distrugerea vechilor fundamente și pierderea punctelor de reper existențiale au fost resimțite de mulți dintre aceștia ca fiind extrem de dureroase. Procesul românizării s-a putut impune cu o foarte mare dificultate în sfera privată a bucovinenilor, limba germană rămânând pentru multă vreme limba colocvială a acestora, iar cultura germană drept un important punct de referință în context identitar. Acest aspect devine evident atunci când analizăm scrierile literare redactate de autori bucovineni imediat după destrămarea Monarhiei Austro-Ungare, făcând abstracție de orientarea lor lingvistică, putem sesiza acea mândrie de a fi aparținut cândva statului multinațional austriac.

c) Literatura despre Holocaust: aspecte teoretice, metodologice, estetice

În această etapă de studiu, consultând o serie de studii de teorie și de estetică literară, au putut fi evidențiate diferite modele de interpretare care vor susține din perspectivă teoretică desfășurarea unor analize ulterioare. În acest scop au fost examinate următoarele studii: Jan ASSMANN, *Das kulturelle Gedächtnis* (München 1997); Jean-Yves et Marc TADIÉ, *Le Sens de la mémoire* (Paris 1999); Elie WIESEL, *Ethics and Memory. Ethik und Erinnerung*. In: Ernst Reuter-Vorlesung im Wissenschaftskolleg zu Berlin (26. Juni 1996) (Berlin-New York 1997); James E. YOUNG, *Beschreiben des Holocaust* (Frankfurt am Main 1992); Aleida ASSMANN / Geoffrey HARTMANN, *Die Zukunft der Erinnerung und der Holocaust* (Konstanz 2011); Wolfgang ISER, *Die Wirklichkeit der Fiktion. Elemente eines funktionsgeschichtlichen Textmodells der Literatur*. In: Reiner Warning, *Rezeptionsästhetik* (München 1979), p. 277-324; Theodor ADORNO, *Kulturkritik und Gesellschaft* (Frankfurt 2003) ș.a.

Concluziile preliminare la care am ajuns după parcurgerea acestor lucrări sunt următoarele: în ultimele decenii au apărut un aflux de scrieri teoretice care au ca temă de cercetare literatura supraviețuitorilor Holocaustului, abordările fiind diferite. Acestea analizează formele de reprezentare ale evenimentelor istorice, semnificația lor, ce rememorează și cum se rememorează Holocaustul. Ultima generație de exegeți literari este conștientă de faptul că modurile de a reprezenta Holocaustul nu pot fi interpretate izolat de facticitatea lor istorică. Pentru a fi reținute de memoria colectivă, evenimentele au nevoie de o formă, iar orice formă recurge la elementul material, de obicei limba preia acest rol. Facticitatea Holocaustului supraviețuiește doar ca urmare a reconstrucției sale epice și culturale.

*

De asemenea, amintim faptul că în decursul acestei etape au avut loc numeroase întâlniri de lucru între directorul de proiect, Dr. Francisca Solomon, și mentorul proiectului, Prof. univ. dr. Andrei Corbea-Hoișie, în cadrul cărora au fost discutate diverse chestiuni teoretice, metodologice și aspecte ce țin de dimensiunea interpretativă a textelor.

ETAPA 2: ianuarie – decembrie 2014

Conform propunerii de proiect aprobate, în perioada ianuarie – decembrie 2014 s-au desfășurat activitățile științifice prevăzute pentru a fi finalizate în cadrul acestei etape, după cum urmează:

1. Aprofundarea cadrului teoretic / documentar al proiectului

a) Literatura despre Holocaust: aspecte teoretice, metodologice, estetice

În această etapă de lucru s-a avut în vedere completarea aparatului bibliografic și interpretativ a ultimei activități prezentate în raportul științific aferent anului 2013 prin consultarea unei serii de studii de teorie și de estetică literară cu privire la literaturizarea Holocaustului în vederea analizării mecanismelor de funcționare ale unui anumit segment literar care tematizează experiențele traumatice trăite de deportații evrei în perioada Holocaustului. S-a urmărit particularizarea analizei literare, subliniind specificitatea scrierilor care au în centru experiențele traumatice ale evreilor bucovineni deportați în Transnistria.

Experiențele supraviețuitorilor Holocaustului au fost atât de înfiorătoare încât faptul de a le reda prin intermediul mijloacelor literare este considerat de unii teoreticieni ai literaturii (vezi Theodor Adorno, Elie Wiesel ș.a.) drept o întreprindere incapabilă de a reprezenta într-un mod veridic asemenea trăiri. Un alt aspect pe care criticii literari (Aleida Assmann, Geoffrey Hartman ș.a.) l-au subliniat este distanța temporală față de evenimentele istorice, numeroși supraviețuitori au început să prelucreze literar propriile experiențe după cel de-al Doilea Război Mondial, aceasta implicând o anumită filtrare a evenimentelor, făcându-se inevitabil apel la memoria colectivă.

b) Literatura despre Holocaust – Elemente de teorie a traumei

O preocupare centrală în cadrul acestei etape a constituit-o aprofundarea unor aspecte metodologice și interpretative cu privire la diverse teorii ale traumei. Deși această poziționare teoretică nu a fost prevăzută în proiectul depus inițial, abordarea și studierea acestor aspecte au devenit elemente esențiale ale analizei textelor literare și documentar-literare selectate spre a fi cercetate. În urma unor numeroase discuții cu specialiști în acest domeniu de cercetare, am considerat că o asemenea abordare relevă un însemnat potențial interpretativ, contribuind în mod marcant la surprinderea și înțelegerea mecanismelor de funcționare ale scrierilor care tematizează experiențe traumatice.

Astfel, se dorește o punere în perspectivă a literaturizării trăirilor traumatice, depășind cadrul restrâns al unei analize preponderent descriptive.

Cercetând un larg corpus de texte în proză care tematizează deportările evreilor bucovineni în Transnistria, se observă în cazul multor autori tendința de a include în procesul scriiturii de asemenea și perioada care a precedat cel de-al Doilea Război Mondial, prezentând-o într-o manieră idilică și nostalgică, în același timp, în contrast cu faptele abominabile ale Holocaustului. Reîntoarcerea mentală la locul copilăriei reconstruiește un univers nimicit de război, deportare și de genocide, univers prezent doar în memoria supraviețuitorilor. „Anii de glorie” ai monarhiei austriece dobândesc adeseori în scrierile sau în relatările acestora nuanțe ale unei referențialități marcante, reconstruind prin intermediul unei lentile care micșorează sau care mărește o lume demult apusă. Se observă că descrierile acestor locuri și actori, așa cum acestea au fost prezentate în numeroase texte ale supraviețuitorilor Holocaustului, *in absentia* subiectului, și-au deplasat intenția discursivă pe un plan nostalgic. Putem afirma astfel că descrierile experiențelor Holocaustului constituie re-prezentări ale tragediilor umane, re-actualizări ale trăirilor personale, în același timp narațiuni secundare, ele nefiind însă niciodată prezentări obiective ale realității.

Aparatul bibliografic care a susținut această întreprindere științifică a fost compus din studii redactate de teoreticieni americani, germani, israelieni ș.a. O parte dintre aceste materiale au putut fi consultate la Biblioteca Națională a Israelului, la Biblioteca Universității Ebraice, la Yad Vashem și la Staatsbibliothek zu Berlin. Amintim aici în mod selectiv următoarele publicații care au fost parcurse și fișate: Assmann, Aleida / Geoffrey Hartmann (Ed.) (2012). *Die Zukunft der Erinnerung und der Holocaust*. Paderborn: Konstanz Univ. Press; Caruth, Cathy (Ed.) (1995). *Trauma. Explorations in Memory*. Baltimore, London: The John Hopkins University Press; Caruth, Cathy (1996). *Unclaimed Experience. Trauma, Narrative, and History*. Baltimore, London: The John Hopkins University Press; Kellermann, Natan P. F. (2009). *Holocaust Trauma. Psychological Effects and Treatment*. New York, Bloomington: IUniverse; Kühner, Angela (2002). *Kollektive Traumata. Eine Bestandsaufnahme. Annahmen, Argumente, Konzepte nach dem 11. September*. Berlin: Berghof Forschungszentrum für konstruktive Konfliktbearbeitung; Laub, Dori / Shoshana Felman (Ed.). *Testimony: Crises of Witnessing in Literature, Psychoanalysis and History*. New York: Routledge; LaCapra, Dominick (1994). *Representing the Holocaust: history, theory, trauma*. Ithaca: Cornell University Press; Quindeau, Ilka (1995). *Trauma und Geschichte: Interpretationen autobiographischer Erzählungen von Überlebenden des Holocaust*. Frankfurt am Main: Brandes&Apsel; Chare, Nicholas / Dominic Williams (Ed.) (2013). *Representing Auschwitz: at the margins of testimony*. Houndmills, Basingstoke [u.a.]: Palgrave Macmillan; Brunner, José / Nathalie Zajde (Ed.) (2007). *Holocaust und Trauma: kritische Perspektiven zur Entstehung und Wirkung eines Paradigmas*. Göttingen: Wallstein-Verl.

Concluziile preliminare la care am ajuns după parcurgerea acestor lucrări sunt următoarele: trecutul este modelat în mod continuu de către prezent, fiind reinterpretat și reconstruit în relație cu cadrul său de referință social, istoric și cultural; tendința supraviețuitorilor de a transmite și de a prezenta experiențele traumatice într-o manieră „comunicabilă”, care poate fi istorisită și „înțeleasă” de ascultători sau de cititori; mărturiile nu reprezintă simple monologuri, supraviețuitorii care depun mărturie se adresează unui ascultător pe care l-au așteptat ani la rând; actul depunerii de mărturie marchează o componentă esențială atât pentru procesul complex și permanent al vindecării cât și pentru posibilitatea de a se înscrie în cotidian.

c) Elaborarea unor modele de interpretare literară pentru înțelegerea unor texte reprezentative ale scriitorilor Edgar Hilsenrath, Alexander Spiegelblatt și Aharon Appelfeld

Această etapă de lucru a urmărit încadrarea anumitor scrieri a autorilor Edgar Hilsenrath, Alexander Spiegelblatt și Aharon Appelfeld în contextul metodologic prezentat în descrierea proiectului, dar și surprinderea din perspectivă interpretativă a constelației identitare și literare care constituie fundamentul textelor propuse spre analiză. S-a recurs deopotrivă la modelul de interpretare propus de diverse teorii din domeniul cercetării mecanismului de funcționare al traumei (vezi punctul [b]).

Activități: analiza din perspectivă comparată a textelor celor trei autori (scrieri cu caracter literar), insistând cu precădere asupra unor scrieri mai puțin discutate ale lui Alexander Spiegelblatt și Edgar Hilsenrath; surprinderea dimensiunilor discursive, narative și estetice ale textelor.

Dintre textele care au fost analizate în cadrul acestei etape amintim în mod selectiv următoarele titluri:

- Appelfeld, Aharon (2005). *Geschichte eines Lebens* (Aus dem Hebräischen von Anne Birkenhauer). Berlin: Rowohlt.
- Spiegelblatt, Alexander (2003). *Durch das Okular eines Uhrmachers* (aus dem Jiddischen von Armin Eidherr). Salzburg, Wien: Otto Müller Verlag.
- Spiegelblatt, Alexander (2011). *Schatten klopfen ans Fenster: vier Erzählungen* (aus dem Jiddischen von Kay Schweigmann-Greve). Hannover: Wehrhahn.
- Hilsenrath, Edgar (1990). *Broskys Geständnis*. München, Zürich: Piper.
- Hilsenrath, Edgar (2004). *Jossel Wassermanns Heimkehr*. Berlin: Dittrich Verlag.

d) Identificarea în fondurile bibliotecilor din țară și din străinătate a unui corpus de texte cu caracter literar-documentar (jurnale, mărturii, scrieri autobiografice) despre deportările evreilor bucovineni în Transnistria

Pentru îndeplinirea acestui obiectiv, stagiul de cercetare și de documentare absolvit la Biblioteca Națională a Israelului, la Biblioteca Universității Ebraice și la Yad Vashem a constituit o etapă

importantă pentru derularea proiectului, fiind identificate o serie de materiale relevante pentru analiza dimensiunilor literar-documentare în contextul mai amplu al abordării tematice și metodologice propuse.

Din cauza situației militare tensionate care a coincis cu acest stagiu de cercetare, deplasarea spre bibliotecă a fost adeseori îngreunată, o serie de materiale neputând fi parcurse în totalitate.

*

De asemenea, amintim faptul că în decursul anului au avut loc numeroase întâlniri de lucru între directorul de proiect, dr. Francisca Solomon, și mentorul proiectului, prof. univ. dr. Andrei Corbea-Hoșie, în cadrul cărora au fost discutate diverse chestiuni teoretice, metodologice și aspecte ce țin de dimensiunea interpretativă a textelor.

ETAPA 3: ianuarie – octombrie 2015

Conform propunerii de proiect aprobate, în perioada ianuarie – octombrie 2015 s-au desfășurat activitățile științifice prevăzute pentru a fi finalizate în cadrul acestei etape, după cum urmează:

1. Elaborarea unui model de interpretare literară pentru înțelegerea unor texte reprezentative ale scriitorului Norman Manea

În această etapă de lucru s-a avut în vedere elaborarea unui model de interpretare literară pentru înțelegerea unor texte reprezentative ale scriitorului Norman Manea, plasând textele acestuia în cadrul interpretativ al proiectului, făcând referire la corpusul de texte cu caracter teoretic parcurs de-a lungul celei de-a doua etape a proiectului (an 2014). Concluziile preliminare la care am ajuns după parcurgerea acestor lucrări sunt următoarele: printre povestirile sale care trimit în mod direct la aceste experiențe și care prezintă secvențe din viața cotidiană din lagărele transnistrene pot fi amintite: *Puloverul*, *Ceaiul lui Proust*, *Moartea*, *Ghemele decolorate*, *Puteam fi patru* și *Ora exactă*; toposul „transnistrean” nu ocupă un loc central în scrierile lui Manea, trăirile sale personale din lagărele din Transnistria servind cu precădere pentru a explica și clarifica un context istoric și politic mai larg. Deportarea în Transnistria marchează în scrierile lui Manea un incipit existențial, scriitorul tematizând adesea experiențele sale din îndelungatul său exil al cărui punct de plecare îl constituie tocmai perioada deportării în Transnistria. Norman Manea nu poate fi însă caracterizat ca un scriitor al Holocaustului, această „etichetare” fiind improprie. Însuși autorul a afirmat cu ocazia mai multor interviuri că în viziunea sa Holocaustul este o „tragedie umană”; el nu este doar o tragedie evreiască, ci este și o tragedie germană, și o tragedie a tuturor țărilor care într-un fel sau altul au contribuit la acea catastrofă umană.

De asemenea, analiza a făcut referire la romanul autobiografic *Întoarcerea huliganului*, insistându-se asupra aspectelor relevante pentru cadrul de interpretare al proiectului.

2. Identificarea în fondurile bibliotecilor din țară și din străinătate a unui corpus de texte cu caracter documentar despre deportările în Transnistria

Pentru îndeplinirea acestui obiectiv, au fost identificate în fondurile bibliotecilor din țară (Biblioteca Academiei Române) și din străinătate (Biblioteca Națională a Austriei și la Biblioteca Universitară din Viena) lucrări redactate în limbile română, germană, engleză și idiș. Această întreprindere științifică a completat rezultatele cercetării începute în lunile iulie și august 2014 la Biblioteca Națională a Israelului, la Biblioteca Universității Ebraice, la Biblioteca Universității Ebraice și la Yad Vashem (Ierusalim, Israel).

Fără a constitui o analiză exhaustivă a scrierilor despre ghetourile și lagărele din Transnistria, am încercat să surprind și să clarific acele aspecte complementare pentru documentele istorice, prin înfățișarea dramelor și tragediilor desfășurate în spațiul transnistrean în anii celui de-al Doilea Război Mondial. Au fost analizate o serie de jurnale, tocmai pentru că ele constituie, prin redactarea lor în timpul detenției, documente istorice autentice, surprinzând în mod nemijlocit experiențe și trăiri individuale.

Amintim aici în mod selectiv următoarele texte care au fost parcurse și fișate: scrieri cu referire la experiențele deportaților în Transnistria apărute la editura Hartung-Gorre din Konstanz în seria intitulată „Jüdische Überlebens- und Nichtüberlebensschicksale / Jewish Fates / In und aus Rumänien incl. Bukowina / In and from Romania” și din seria „Bücher über Czernowitz” (Jakob Melzer, *Jankos Reise. Von Czernowitz durch die transnistrische Verbannung nach Israel 1941-1946*, 2001; Emil Wenkert, *Czernowitzer Schicksale – Vom Ghetto nach Transnistrien deportiert*, 2001; Josef Rudel, *Das waren noch Zeiten*, 1997; Josef Norbert Rudel, *Honigsüß und gallenbitter. Aus dem Leben eines Czernowitzers*, 2006 ș.a).

2.1. Identificarea în fondurile bibliotecilor din țară și din străinătate a unui corpus de texte cu caracter literar și literar-documentar despre deportările în Transnistria redactate de femei-scriitoare

Pentru îndeplinirea acestui obiectiv a fost selectată o serie de texte reprezentative redactate de femei(-scriitoare), încadrându-le în contextul istoric și metodologic prezentat în descrierea proiectului (parcurea unor studii istorice și sociologice cu referire la rolul jucat de femei în timpul detenției în lagărele din Transnistria; parcurea critică a unor lucrări teoretice [studii de gen]). Dintre textele care au fost analizate în cadrul acestei etape amintim în mod selectiv

următoarele titluri: Mali Chaimowitsch-Hirsch, *Kindheit und Jugend im Schatten der Schoah. Von Radautz durch Transnistrien nach Israel und zurück*, 1999; Klara Schächter, *Woss ich hob durchgelebt*, 1996; Jewgenija Finkel-Markus Winkler, *Juden aus Czernowitz. Ghetto, Deportation, Vernichtung 1941-1944*, Konstanz, 2004; Mirjam Korber, *Deportiert. Jüdische Überlebensgeschichte aus Rumänien 1941-1944. Ein Tagebuch*, 1993; Sylvia Hoișie-Korber / Mirjam Bercovici-Korber, *Exkursionen in die Vergangenheit. Tagebuch aus der Verbannung in Transnistrien 1941–1944*, 2014 ș.a.

Concluziile preliminare la care am ajuns după parcurgerea acestor lucrări sunt următoarele: mărturiile femeilor care au relatat despre experiențele din timpul deportării ilustrează modele diferite de reflecție față de narativele prezente în scrierile aparținând bărbaților. Se poate observa că de cele mai multe ori figurile feminine lipsesc cu desăvârșire din scrierile redactate de autori bărbați, iar atunci când ele sunt amintite, acestea sunt zugrăvite în tușe sumare, ilustrate ca figuri „periferice”, marginale, cu o structură fragilă. Scrierile redactate de femei(-scriitoare) ilustrează însă o perspectivă care pune în lumină fațete mai puțin prezente în firul narativ general cunoscut al acestor experiențe traumatice. În încercarea de a rememora aceste trăiri traumatice și de a surprinde în ele un înțeles profund, autoarele acestor memorii, jurnale sau scrieri cu caracter ficțional fac referire la trăiri specifice, relevând aspecte biologice, strategii de supraviețuire, reacții și trăiri în fața morții celor apropiați, elemente care țin de interacțiunea socială, dar și de un mod specific de a construi un narativ al supraviețuirii.

Aparatul bibliografic care a susținut această întreprindere științifică a fost compus dintr-o serie de studii cu caracter teoretic din care amintim următoarele titluri: Dalia Ofer; Lenore J. Weitzman: *Women in the Holocaust*, Yale Univ PR, 1999; Louise O. Vasvari, "Introduction to and Bibliography of Central European Women's Holocaust Testimonial Literature." *Comparative Central European Holocaust Studies*. Ed. Louise O. Vasvari and Steven Totosy De Zepetnek, West Lafayette: Purdue UP, 2009, p. 173-200; Zoe Waxman, "Unheard Testimony, Untold Stories: The Representation of Women's Holocaust Experiences." *Women's History Review* 12.4 (2003), p. 661-77; S. Lillian Kremer. *Women's Holocaust Writing: Memory and Imagination*. Lincoln: University of Nebraska Press, 1999; Hirsch, Marianne: "Marked by Memory: Feminist Reflections on Trauma and Transmission." *Extremities: Trauma, Testimony, Community*. Ed. Nancy K. Miller; Jason Tougaw. Urbana: 2002; Horowitz, Sara R.: "Gender, Genocide, and Jewish Memory." *Prooftexts* 20/1 (January 2000): 158–190; Idem.: "Memory and Testimony in Women Survivors of Nazi Genocide." *Women of the Word: Jewish Women and Jewish Writing*. Ed. Judith Baskin. Detroit, MI: 1994. 258–282; Idem.: *Voicing the Void: Muteness and Memory in Holocaust Fiction*. Albany: 1997.

*

De asemenea, amintim faptul că în decursul anului au avut loc numeroase întâlniri de lucru între directorul de proiect, dr. Francisca Solomon, și mentorul proiectului, prof. univ. dr. Andrei Corbea-Hoșie, în cadrul cărora au fost discutate diverse chestiuni teoretice, metodologice și aspecte ce țin de dimensiunea interpretativă a textelor.

DISEMINARE / Prezentarea și discutarea rezultatelor preliminare în cadrul unor colocvii, simpozioane și conferințe naționale/internaționale:

1. 25.-26.06.2013: International Conference „Israel – Culture, Nation and State”, The „Alexander Safran” Center for Jewish History and Hebrew Studies, Faculty of History, University of Iași, România.

Titlul prezentării: „Deportation and Survival of the Jews from Bucovina. Literary Models of Identity and Memory Construction”.

2. 16.-20.10.2013: Internationale Tagung: Literatur – Kultur – Zivilgesellschaft: Zur Habsburger Prägung des Bildungswesens in der Bukowina und Nachbarregionen zwischen 1848 und 1940; Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ucraina.

Titlul prezentării: „Jüdische Erziehung und Ausbildung im Cheder: Literarische Perspektiven in den Texten galizischer und bukowinischer jüdischer Autoren”.

3. 10.-13.12.2013: Internationale Konferenz: „Wien als Drehscheibe großer jiddischer Kultur“, Universität Wien, Austria.

Titlul prezentării: „Die Bukowina und der transnistrische Holocaust in ausgewählten Schriften von Alexander Spiegelblatt und Edgar Hilsenrath – sprachliche, diskursive und narrative Aspekte”.

4. 16.-18.12.2013: Germanisten-Kongress, Universidad Sevilla, Spania.

Titlul prezentării: „Die Bukowina zwischen Traum und Trauma. Die Thematisierung der Deportationen nach Transnistrien in ausgewählten Schriften von Edgar Hilsenrath und Aharon Appelfeld”.

5. 22.-24.05.2014: Workshop „Storylines and Blackboxes. Konstellationen auto/biographischer Erzählungen über Gewalterfahrungen im Kontext des Zweiten Weltkrieges”, Wiener Wiesenthal Institut für Holocaust-Studien (VWI), Austria.

Titlul prezentării: „Vom Diesseits ins Jenseits des Dnjestr. (Auto-)biographische und narrative Dimensionen jüdischer Schicksale.“

6. 12.06.2014: Workshop „Zentrum und Peripherie in Literaturen der Nachfolgestaaten eines Imperiums: Österreich und Rumänien nach 1918“, Institut für Europäische und Vergleichende Sprach- und Literaturwissenschaft an der Universität Wien, Austria.

Titlul prezentării: „Die Bukowina zwischen Traum und Trauma im Alexander Spiegelblatts Roman *Durchn schpaktiv fun a sejger-macher* [Durch das Okular eines Uhrmachers].“

7. 16.-18.09.2014: „Deutsch ohne Grenzen – Tagung des Germanistenverbandes der Tschechischen Republik“, Pedagogická a Filozofická fakultě Jihočeské univerzity, České Budějovice, Cehia.

Titlul prezentării: „Heimatverlust, Krieg und Deportation. Narrative Fragmente von erlebten Traumata bei Edgar Hilsenrath und Alexander Spiegelblatt.“

8. 20.-22.11.2014: „Das Bild des Anderen in Sprache, Literatur und Gesellschaft – Wissenschaftliche Tagung der Germanistikabteilung der Hermannstädter Philologischen Fakultät“, Sibiu, România.

Titlul prezentării: „Traum und Trauma – die Bukowiner Dimension als erlebte Erfahrung der Andersartigkeit.“

9. 14.-16.05.2015: Internationale Konferenz „Familie und Identität in der Gegenwartsliteratur“, University of Zadar, Croatia.

Titlul prezentării: „Bukowinische Familiengeschichte(n) als Vergangenheitsrekonstruktion traumatisch bedingter Erfahrungen.“

10. 31.05.-4.06.2015: X. Internationaler Kongress der Germanisten Rumäniens / Raumkonstruktionen in den deutschsprachigen Literaturen in und aus Ostmittel - und Südosteuropa, Universitatea „Transilvania“ Braşov, România.

Titlul prezentării: Vom Leben und Überleben. Transnistrien als Gedächtnislandschaft der Katastrophe.

STAGII DE CERCETARE/DOCUMENTARE:

- **1.08. – 30.09.2013:** stagiul de cercetare și documentare la Biblioteca Națională a Austriei și la Biblioteca Universitară, Viena.

- **10.07.-8.08.2014:** stagiul de cercetare și de documentare la Biblioteca Națională a Israelului, la Biblioteca Universității Ebraice, la Biblioteca Universității Ebraice și la Yad Vashem, Ierusalim, Israel.
- **23.11.-1.12.2014:** stagiul de cercetare și de documentare la Staatsbibliothek zu Berlin, Berlin, Germania.
- **16.05.-20.05.2015:** stagiul de cercetare și de documentare la Biblioteca Națională a Austriei, Viena (Austria).
- **3.08.-31.08.2015:** stagiul de cercetare și de documentare la Biblioteca Națională a Austriei și la Biblioteca Universitară, Viena (Austria).
- **15.09.-20.09.2015:** stagiul de cercetare și de documentare la Biblioteca Academiei Române, București (România).

PUBLICAȚII:

Evgenia Grishina: „Ein Land im Licht. Studien zur Palästina-Reiseliteratur (1918-1934)“ (recenzie). In: *Medaon. Magazin für jüdisches Leben in Forschung und Bildung* / Ausgabe 14/2014: <http://www.medaon.de/archiv-14-2014-inhaltsverzeichnis.html>

Die Bukowina zwischen Traum und Trauma. Die Thematisierung der Deportationen nach Transnistrien in ausgewählten Schriften von Edgar Hilsenrath und Alexander Spiegelblatt. In: *Estudios Filológicos Alemanes*. Vol. 27, Sevilla: Fénix Editora (2014), p. 43-52.

Daniel Baric, Tristan Coignard, Gaëlle Vassogne (Ed.): „Identités juives en Europe centrale. Des Lumières à l'entre-deux-guerres“ (recenzie). In: Andrei Corbea-Hoișie / Sigurd Scheichl (Ed.): *Kulturen an „Peripherien“ Mitteleuropas (am Beispiel der Bukowina und Tirols)*, Iași / Konstanz: Editura UAIC&Hartung-Gorre Verlag (2015), p. 572-575.

Heimatverlust, Krieg und Deportation. Narrative Fragmente von erlebten Traumata bei Edgar Hilsenrath und Alexander Spiegelblatt. In: Jürgen Eder, Zdeněk Pecka (Ed.): *Deutsch ohne Grenzen. Deutschsprachige Literatur im interkulturellen Kontext*, Brno: Tribun EU, p. 297-312.

Jüdische Erziehung und Ausbildung im Cheder: Literarische Perspektiven in den Texten galizischer und bukowinischer jüdischer Autoren. In: Markus Winkler (Ed.): *Literatur – Kultur – Zivilgesellschaft: Zur Habsburger Prägung des Bildungswesens in der Bukowina und*

Nachbarregionen zwischen 1848 und 1940, München: Pustet Verlag (în curs de publicare, noiembrie 2015).

Die Bukowiner Dimension als Erfahrung der „Andersartigkeit“ am Beispiel Alexander Spiegelblatts Kurzerzählung *In fartogikn groy* [Im Morgengrauen]. In: Das Bild des Anderen in Sprache, Literatur und Gesellschaft (Sibiu, în curs de publicare, 2016).

Vom Diesseits ins Jenseits des Dnjestr. (Auto-)biographische und narrative Dimensionen jüdischer Schicksale. In: Storylines and Blackboxes. Konstellationen auto/biographischer Erzählungen über Gewalterfahrungen im Kontext des Zweiten Weltkrieges, Wiener Wiesenthal Institut für Holocaust-Studien (VWI). (articol aflat în etapa de „peer review“).

Bukowinische Familiengeschichte(n) als Vergangenheitsrekonstruktion traumatisch bedingter Erfahrungen. In: Goran Lovrić / Marijana Jeleč (Ed.): Familie und Identität in der Gegenwartsliteratur (în pregătire 2016).

Vom Leben und Überleben. Transnistrien als Gedächtnislandschaft der Katastrophe. In: Enikő Dacz (Ed.): Raumkonstruktionen in den deutschsprachigen Literaturen in und aus Ostmittel - und Südosteuropa (în pregătire 2016).

25.10.2015

Francisca Solomon